

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Arseni, Piispa

Title: Jumalanäidin valamolainen ikoni : ihmeiden vai vallan merkki?

Year: 2014

Version: Published version

Copyright: © 2014 kirjoittaja ja Teologinen Aikakauskirja

Rights: CC BY-NC 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Please cite the original version:

Arseni, P. (2014). Jumalanäidin valamolainen ikoni : ihmeiden vai vallan merkki?. Teologinen Aikakauskirja, 119(3), 234-249. <https://journal.fi/tatt/article/view/141096>

Jumalanäidin valamolainen ikoni

Ihmeiden vai vallan merkki?

Uudessa Valamossa käyneet ovat voineet vuosikymmenien ajan nähdä arvokkaalla paikalla olevan Jumalanäitiä esittävän ikonin, ensin luostarin vaatimattomassa puukirkossa, sittemmin nykyisessä kivikirkossa. Kummassakin pyhäinkuvan esillepano on ollut niin näkyvä, että myös ikonia ennalta tuntematon vierailija on voinut oivaltaa jotain sen saamista erityisestä huomiosta. Ortodoksisen kirkon historiaa ja käytäntöjä tunteva kävijä on saattanut pystyä päättelemään, että koska ollaan Uudessa Valamossa, kysymyksessä on *Jumalanäidin valamolainen ikoni* tai, kuten usein on sanottu, *Valamolainen Jumalanäiti*, *Valamon Jumalanäiti*. Tässä artikkelissa käyn läpi tämän pyhäinkuvan historiaa ja pohdin sen erityisasemaa. Johtuuko ikonin merkittävä asema siihen liitetystä ihmeistä vai onko kyse vallan ja kansallistunteen symbolista? Sijoittaakseni *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* paremmin kontekstiinsa luon katsauksen Valamon ikoninmaalausperinteeseen sekä ikonin maalajaan, Aleksei Konstantinovin (myöhemmin pappismunkki Alipi), elämänvaiheisiin.

VALAMON KEHITYS JA VAURASTUMINEN 1800-LUVULLA

Kristuksen kirkastumisen kunniaksi pyhitetty Valamo kehittyi igumeni Damaskinin (maallikonimeltä Damian Kononov, igumenina vuosina 1839–1881)¹ johtajakaudella yhdeksi Venäjän suurluostareista. Valamon saarilla kilvoitelleiden määrä lisääntyi vuosisadan lopulle tultaessa kuudestakym-

menestä liki kolmeensataan henkeen.² Kasvuun oli useita syitä. Luostarin kehittymistä edisti merkittävästi vuonna 1819 tapahtunut keisari Aleksanteri I:n vierailu Valamossa.³ Sen seurauksena Valamo kohotettiin kolmannen asteen luostarista ensimmäiseen asteeseen vuonna 1822,⁴ mikä merkitsi tuntuvaan valtionavun lisäystä ja oikeutta kasvattaa veljestön määrää. Keisarin myötävaikutuksella luostarille saatiin vuonna 1820 hankittua valtion varoin kaupunkiedustusto eli *podvori* Pietarista.⁵ Sieltä käsin pidettiin yhteyttä valtiollisiin virastoihin, kerättiin varoja Valamololle, rekrytoitiin veljestöä ja järjestettiin pyhiinvaellusmatkoja luostarisaarille. Myös vuosisadan puolivälissä alkanut säännöllinen laivaliikenne Pietarin ja Valamon välillä teki luostaria tunnetuksi ja edisti sen aineellista kehitystä.⁶

Veljestön ja luostarissa työskentelevien määrän kasvaessa lisääntyi myös Valamon taloudellinen omavaraisuus ja sen myötä yhteiskunnallinen merkitys. Vajaassa vuosisadassa luostari oli kehittynyt Vienanmeren saarella toimineen Solovetskin tasolle toiseksi merkittäväksi Pohjois-Venäjän luostariksi. Kehitystä edesauttoi viisaan johdon lisäksi myös pääkaupungin läheisyys. Luostarilla oli 1800-luvun lopulla oma saha, kivenhiomo, kirjansitommo, sorvaamo, hopeasepänpaja, valimo, leipomo, nahka- ja kynttilätehdas, savipaja, räätälin-, maalarin-, suutarin-, puusepä- kellosepän- ja metalliverstas, pesula sekä ikonimaalaamo.⁷ Valamon luostarissa työskenteli ikonimaalareita varmuudella jo 1700-lu-

vun lopulla.⁸ Luostarin kasvu ja uusien pyhäkköjen rakentaminen vaati sitä seuraavalla vuosiadalla entistä suurempaa joukkoa ikonimaalareita, joten ikonimaalaamon toiminta kehittyi. Vuonna 1857 Valamon maalaamossa työskenteli kolme veljestön jäsentä ja peräti viisi palkattua maalaria.⁹ Ikonien tarve uusien skiittojen kirkkoihin oli tuolloin kuitenkin niin suuri, että Valamon viiteen skiittaaan jouduttiin tilaamaan ikonostaasit Vasili Pešehonovin ikonimaalaamosta Pietarista. Pešehonovin verstaan kuvaus- ja koristelutapa juurtuivat Valamon ikonimaalaamon työskentelyyn.¹⁰ Tämä näkyi muun muassa taustan kultauksien koristeluna ja siinä, että kultausta väritettiin osiltaan muistuttamaan ikonin emalikoristeista metallivaippaa eli riisaa.

VALAMON NIMIKKOIKONI

Uuden pääkirkon rakennushanke 1800-luvun lopulla vaati suuria ponnistuksia myös ikonimaalareilta. Igumeni Gavrijl (maallikkonimeltä Georgij Gavrilov, igumenina vuosina 1891–1902)¹¹ perusti luostariin 1890-luvun alussa ikoniverstaan rinnalle Pietarin taideakatemia mallin mukaisen ikonimaalauslaskoulun, jonka tarkoituksena oli turvata luostarin ikonitarve ja vastata pääkirkon ikonostaasin ja seinämaalauksen toteuttamisesta.¹² Maalauslaskoulun opetuksesta vastasi osaltaan pappismunkki Alipi. Hän oli jo vuonna 1878 maalannut Jumalanäidin ikonin, joka pari vuosikymmentä myöhemmin alkoi saada mainetta ihmeitä tekevänä ja joka nykyisin tunnetaan *Jumalanäidin valamolaisena ikonina*.

Tämä pyhäinkuva ei syntynyt tai saanut nimeään suomen- vaan venäjänkielisessä kulttuurissa. Vanhimmassa löytämässäni venäjänkielisessä asiakirjassa ikonin nimitys on varsin tekninen, suorastaan arkinen: *mestnaja Valaamskaja ikona*.¹³ Sanatarkka käännös ”paikallinen valamolainen ikoni” tuskin kertoo suomalaiselle lukijalle paljoakaan. Venäjänkielisessä arkipuheessa – ja taidehistoriassa – kirkkokäytäntöön ja pyhäinkuviin liittyessään ”paikallinen”, ”*mestnyj*” (tai ”*mestnaja*”, ”*mestnoe*”), viittaa monikerroksiseen ikonostaasiin ja nimenomaan sen alimpaan, lähellä katsojaa olevaan kerrokseen, jossa ovat paikkakunnalla erikoisesti arvostetut kuvat, myös kirkon nimikkoikoni. Venäjäksi puhuttiin aluksi siis Valamon ”paikallisesta ikonista” tai Valamon ”nimikkoikonista”.

1920-luvulta alkaen suomenkielisisä suurelle yleisölle suunnatuissa, yleistajuisissa teksteissä on Valamon luostaria ja sen historiallisia vaiheita kuvattu aivan kuin ne olisivat olleet suomalaisten omia keskiajalta lähtien.¹⁴ Synnä taustaltaan vieraan luostarin kotoistamiseen voi mahdollisesti olla se, että 1800-luvun puolivälissä Valamon toisen perustajan, pyhittäjä Hermanin tulkittiin olleen syntyperältään karjalainen.¹⁵ Suomalaisuuteen sitoutuva kansallinen herääminen on jatkunut 1800-luvun lopulta nykyaikaan, ja maan itsenäistymisen jälkeen kansalliseksi suomenkieliseksi instituutioksi muutettu kirkko on pyrkinyt johdonmukaisesti suomalaistamaan myös luostarin.¹⁶ Myös venäläiset ovat suomalaisten tavoin pitäneet Valamoa omanaan.

-
- 1 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1880. Ba 43:1. VLA.
  - 2 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1801. Ba 1:1 ja 1880. Ba 43. VLA.
  - 3 Posešenie 1889, 275–286.
  - 4 Aktit 1793–1838. Ea 1: 22.2.1822. VLA.
  - 5 Hirvonen 2003, 19.
  - 6 Pekkinen 2003, 78.
  - 7 Pesula, kelloverstas, valimo, hopeatyöntekijät, tynnyrien valmistamo, maalariosasto ja astiaverstas 1857–1923. B II, Ba 2. VLA. Kivenhiomo, kivenhakkaamo ja nahkatehdas 1894–1928. B II, Ba 3. VLA., Lusikkavalmistamo, sorvaamo, ikonien valmistamo, kuvien veistämä, kynttilätehdas ja kirjansitomo 1855–1931. B II, Ba 4. VLA.
  - 8 Inventaarioluettelo 1864. Go1/4: 223. VLA.
  - 9 Lusikkavalmistamo, sorvaamo, ikonien valmistamo, kuvien veistämä, kynttilätehdas ja kirjansitomo 1855–1931. B II, Ba 4. VLA.
  - 10 Belik 2005, 45.
  - 11 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1902. Ba 65: 1. VLA.
  - 12 Arseni 2003, 105–107.
  - 13 Asiakirja käsittää vuonna 1898 muistiin merkityn ihme kertomuksen. Siinä on myös Venäjän Pyhän Synodin vanhemman sensorin, arkkimandriitta Antoninin punakynällä tekemiä tekstin julkaisulupaa koskevia merkintöjä ja kielellisiä korjauksia. Aktit 1920, Ea 83:24. VLA
  - 14 Asiaa ovat käsitelleet omissa tutkimuksissaan mm. Kananen 2007, 108; Riikonen 2007, 219–239 ja Husso 2011, 61.
  - 15 Kirkinen 2004, 51.
  - 16 Kilpeläinen 2000, 261–265. Rovasti Tapani Repo kirjoittaa, että kaksikymmenluku oli Valamon luostarin suomalaisen yhteiskuntaan kasvamisen ja juurtumisen aikaa. Kilpeläisen tavoin myös Repo nimeää luostarin kipupisteinä olleen siirtymisen Moskovan patriarkaattista Konstantinopolin jurisdiktioon ja juliaanisesta kalenterista gregoriaaniseen, erityisesti pääsiäisen vieton osalta. Repo toteaa ongelmien ratkenneen 1980-luvulle tultaessa, mikä myös pitää paikkansa, sillä yhtä vaille kaikki vanhat munkit olivat tuohon mennessä jo kuoleet. Repo 1980, 23.

Vanhempia ja nykyisiä venäläisiä tulkintoja on pidettävä siinä mielessä oikeutettuina, että kulttuuritaustaltaan luostari oli venäläinen ja Heinävedelle siirtynyt veljestö pysyi 1970-luvun lopulle saakka pääosin venäläisenä. Hämmäntävältä ja epä johdonmukaiselta venäläisessä nykytulkinnassa tuntuu puolestaan se, että vuonna 1989 Laatokan Valamon saarille uudestaan perustettu luostari olisi ikään kuin katkeamattomassa jatkumossa luostarin ikaikaiseen historiaan. Suomessa historia käsitetään toisin: vuodesta 1940 Heinävedellä Uudessa Valamossa jatkunut elämä on katkeamattomassa suhteessa Laatokalla vuonna 1716 perustetun Kristuksen kirkastumisen luostarin toimintaan.¹⁷ Tutkimuksen kannalta tuo lähihistorian jakso on monessa mielessä haastava, ongelmallinen ja mutkikas, muttei mikään näkymättömiin painettava tai pois pyyhittävä välivaihe.

Jumalanäidin valamolaisen ikonin vaiheet sekä 1800-luvulla ajoittuvat kirjalliset että kuvalliset dokumentit voidaan nähdä osana Valamon luostarin historiografisen kuvan luomista.¹⁸ Kirkko toimi tuohon aikaan eräänlaisena valtion ”virastona” ja se pyrki seurakuntien ja luostarien toiminnalla, pyhien kanonisoinnilla ja ihmeitä tekeillä ikoneilla vahvistamaan ortodoksista uskoa, jotta kansa voitiin pitää ortodoksisen kirkon vaikutuksessa ja myös uskollisena tsaarivallalle. Ikonin omana aikanamme saama huomio voidaan liittää lähimenneisyyden tapahtumiin ja venäläisen kulttuurin muutoksiin. Neuvostoliiton romahtamisen seurauksena kirkko vapautui ja suuri määrä kirkkoja ja luostareita palautettiin alkuperäiseen käyttöön. Myös Laatokan Valamon saarilla olleet luostarirakennukset luovutettiin takaisin kirkolliseen käyttöön ja Moskovan patriarkaatti perusti uudestaan luostarin toiseen maailmansotaan saakka toimineen Kristuksen kirkastumisen luostarin tiloihin. Alkuperäinen veljestö oli kuljetettu talvisodan aikana pakolaisina Keski-Suomeen ja sieltä Etelä-Savoon, josta hankitulla maatilalla luostaritoiminta on jatkunut meidän päiviimme. Luostarisaarilta evakuoitujen irtaimiston joukossa myös *Jumalanäidin valamolainen ikoni* siirrettiin Heinävedelle, jossa se sijoitettiin ensin kartanon päärakennuksen kolmannen kerroksen sisustetun kirkon ikonostaasiin, sitten puurakenteiseen entiseen pääkirkkoon ja lopulta vuonna 1977 valmistuneeseen kiviseen pääkirkkoon.

PAPPISMUNKKI ALIPIN ELÄMÄNVAIHEITA

Jumalanäidin valamolaisen ikonin maalaaja Aleksei Konstantinov saapui Valamoon 3.9.1875.¹⁹ Luostariin tullessaan hän oli 24-vuotias. Konstantinov oli kotoisin Jaroslavin läänin Rybinskin kaupungin läheisestä Lipnikin kylästä ja lukeutui säädyltään porvaristoon.²⁰ Hänen vanhempiansa etunimet olivat Konstantin ja Matrena. Alekseilla oli kaksoisveli Vasili, nuoremmat veljet Stepan ja Fedor sekä sisar Praskovija.²¹ Aleksei ei Valamon luostarin arkistotietojen mukaan ollut käynyt kouluja, mutta osasi kuitenkin lukea ja laulaa sekä tunsikin kirkkohistoriaa ja uskonoppia.²² Ei ole tiedossa, mitä Aleksei Konstantinov oli tehnyt ennen luostariin tuloa. Veljestön ruokasalissa säilyneiden, Konstantinovin heti Valamon luostariin asetuttuaan maalaamien ikonien²³ korkeasta tasosta voidaan päätellä, että ennen luostariin tuloaan hän on todennäköisesti työskennellyt jossain kotiseutunsa tai Pietarin monista ikonimaalaaamoista.²⁴

Aleksei Konstantinov otettiin luostarin noviksiksi vuonna 1879 ja vihittiin munkiksi 12.5.1884.²⁵ Munkiksi vihkimyksessä hän sai Kiovan luolaluostarin pyhän ikonimaalari Alipin mukaan nimekseen Alipi. Koko luostarielämänsä ajan isä Alipi työskenteli ikonimaalauksessa. Vuonna 1892 munkki Alipi vihittiin diakoniksi ja seuraavana vuonna hän sai pappisvihkimyksen. Sen jälkeen isä Alipin kuuli-aisuustehtävänä oli ikonimaalauksen lisäksi myös hänelle määrättyjen jumalanpalvelusvuorojen toimittaminen.²⁶

On erikoista, että luostarin arkistossa säilyneissä, varsin yksityiskohtaisesti laadituissa pappien ja munkkien ansioluetteloissa ei ole mainintaa Aleksei Konstantinovin opiskelusta Pietarin keisarillisessa Taideakatemiassa. Sen sijaan asia mainitaan varsin monissa julkaisuissa, joista osa on laadittu jo ikonimaalarin elinaikana.²⁷ Käydessäni joulukuussa vuonna 2000 läpi Venäjän valtiollisessa arkistossa säilytettävää Pietarin Keisarillisen taideakatemia arkistoa, en löytänyt Aleksei Konstantinovin nimeä varsinaisten opiskelijoiden luettelosta. Rekisteritietojen puuttumisen tulkitsen niin, ettei häntä ollut kirjattu Taideakatemia oppilasluetteloon, mikä ei suinkaan ollut poikkeuksellista varttuneempien

oppilaiden kohdalla. Oppilaaksi pääsemiseen on saattanut vaikuttaa Taideakatemian rehtori, professori Fjodor Jordan (1800–1883),²⁸ jolla oli jo vuosia jatkunut lämmin suhde luostariin.

Vuosina 1878–1879 Konstantinovin maalasi Jumalanäidin kuolonuneeen nukkumisen kirkon ikoneja ja myös *Jumalanäidin valamolaisen ikonin*. Vuonna 1884 Alipi maalasi Kaikkien pyhien skii-tan yläkirkon seinämaalauksia. Tiedetään myös, että vuonna 1882 hänelle – tuolloin vielä Aleksei Konstantinoville – myönnettiin Taideakatemian kevätnäyttelyssä hopeamitali,²⁹ joka lähetettiin Pietarista luostariin. On siis selvää, että Konstantinov oli vuonna 1882 Valamossa. Siten hänen opiske-lu aikansa Taideakatemian ikonimaalausluokalla voidaan päätellä sijoittuvan vuosiin 1879–1882.³⁰ Aleksei Konstantinov ei jatkanut ikonimaalausluo-kan kurssia loppuun, mutta opiskelujen keskeyty-misestä on ristiriitaista tietoa. Keskeytymisen syyksi mainitaan yhdessä lähteessä varojen puute³¹ ja toi- sessa puolestaan rintakivut,³² siis terveydelliset syyt.

Noviisi Aleksei Konstantinovin Taideakatemian ajan teoksista tunnetaan vain kaksi, jotka suomalai- set Uuden Valamon kävijät tuntevat hyvin, sillä ne ovat olleet vuodesta 1941 lähtien pakolaisluosta- rin pääkirkossa. Kyseiset maalaukset ovat alkuaan Laatokan Valamon sairaalan seinällä ollut *Jeesus parantaa kymmenen pitaalista*³³ ja ikonimaalaa- moa koristanut, vuonna 1881 valmistunut *Jeesus kutsuu puuhun kiivennyttä Sakkeusta*.³⁴ Juuri näillä teoksilla noviisi Aleksei sai edellä mainitun hopea- mitalin vuonna 1882. Molemmat maalaukset ovat noin puolitoista metriä korkeita ja liki kolme metriä leveitä, joten jo yksin pohjan pitkänomaisuus luo sommitelmille haasteita. Molempien maalausten ilmaisutapa on idealistinen. Henkilöhahmot on lainattu tutuista lähteistä, antiikin veistoksista, ja niissä on romanttista sulokkuutta, pehmeyttä ja inhimillisyyttä. On kiinnostavaa, että venäläinen kirjailija Vasilij Nemirovitš-Dantšenko luonnehti maalauksia toteutukseltaan ”naisellisen pehmeiksi” (*ženstvenno mjagko*), mikä eittämättä tulee mieleen tarkasteltaessa sekä henkilöhahmojen kuvausta että teosten hempeää värytystä.

Todennäköisesti luostarin johtajan kanssa syn- tyneen konfliktin seurauksena munkki Alipi pyysi

vuonna 1889 lomaa luostarista.³⁵ Perusteluna oli halu käydä tapaamassa sukulaisia, mutta Alipi käytti loman hankkiutuakseen toiseen luostariin Ja- roslavlin hiippakuntaan. Valamon igumeni Jonafan (maallikkonimeltä Ivan Dmitrijev, johtajana vuosina 1881–1891)³⁶ ei hyväksynyt muuttoa, koska luostari oli rahoittanut Alipin koulutuksen ja häntä tarvit- tiin sekä luostarin maalausloulun opettajaksi että

-
- 17 Kirkollishallituksen sihteeri Aleksi Perolan 21.8.1940 päivätty selvitys, joka liittyy piispa Aleksanterin ja sihteeri Perolan opetusministeriössä käymään keskusteluun siitä, onko Uusi Valamo katsottava uudeksi, siis vallin- neen Suomen uskonnonvapauslain 11§:n vastaiseksi luostariksi. Fb 4:2209 SOKHA.
- 18 Vrt. Parpei 2011, 274.
- 19 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1881. Ba 44:133. VLA.
- 20 Toisin kuin Ranskassa ja muualla lännessä, ei porvaristo saanut Venäjällä koskaan virallista, tiettyyn poliittiseen, talous- tai yhteiskunnalliseen järjestelmään perustuvaa statusta. Porvaristo Venäjällä ei siis ole sääty siinä mielessä kuin sitä lännessä on totuttu käsittelemään. Syyinä siihen oli Venäjän talouden omanlainen kehitysmalli. Venäjällä ei koettu vastaavaa, yhteiskuntaa mullistanutta talousvallan- kumousta kuin lännessä, mikä olisi saanut yhteiskunnan järjestäytymään uudella tavalla. Venäläisissä lähteissä ei näin ollen vallitse yksinmielisyyttä siitä, mikä venäläinen porvaristo on ja milloin se on muotoutunut.
- 21 Fond 6, op. 1, d. 5360. VVHAJR.
- 22 Pappien ja munkkien ansioluettelot 1881 ja 1883. Ba 44: 133 ja Ba 46: 120. VLA.
- 23 Bolšakova 2002, 104. VLK
- 24 Olga Sipolan tiedonanto 9.11.2012. Sipola toteaa tai- dehistorioitsija Svetlana Bolšakovan kertoneen, että Vasili Pešehonov maalasi 1800-luvun puolivälin jälkeen Rybinskin Kristuksen kirkastumisen katedraalissa. On mahdollista, että Aleksei Konstantinov tutustui silloin häneen ja sai myös tältä oppia.
- 25 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1879. Ba 42:138 ja 1884. Ba 47:80. VLA.
- 26 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1892. Ba 55 b: 25 ja 1893. Ba: 56 b: 18–19. VLA.
- 27 Bahtiarov 1893, 25, Nemirovitš-Dantšenko 1904, 188.
- 28 Skeemapappismunkki Jefrem käyttää opiskelupaikan saamiseen vaikuttaneesta henkilöstä vain etunimeä, mut- ta myös muut hänen Merikoskelle antamansa tiedot viit- taavat siihen, että kyseessä oli Fjodor Jordan. Merikoski 1945, 49.
- 29 Ottšet 1885, 10.
- 30 Bolšakova 2002, 105. VLK
- 31 Bahtiarov 1893, 25.
- 32 Nemirovitš-Dantšenko 1904, 188.
- 33 Kalustoluettelo 1942. Bd 15: 426. VLA.
- 34 Kalustoluettelo 1942. Bd 15: 427. VLA.
- 35 Šmelev 1897, 78.
- 36 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1890. Ba 53:1. VLA.

rakenteilla olleen pääkirkon ikonostaasin maalauk-
suihin. Pietarin Hengellisen konsistorin ja igumeni
Jonafanin välillä käyty kirjeenvaihto päättyi siihen,
että Alipin oli palattava Valamon luostariin tammi-
kuussa vuonna 1890.³⁷

Vuosina 1890–1896 isä Alipi suunnitteli ja
toteutti kahdentoista oppilaansa kanssa luostari-
n uuden Kristuksen kirkastumisen kunniaksi
rakennetun pääkirkon ja sen talvikäyttöön tarkoi-
tetun alakirkon ikonostaasit. Hän oli pääkirkon
rakennuskomission jäsen ja uuden kirkon valmis-
tuttua pappismunkki Alipi palkittiin kuvevaatteen
käyttöoikeudella.³⁸ Aune Jääskisen mukaan Alipi
maalasi muitakin ikonostaaseja Laatokan Karjalan
pyhäkköihin, kuten muun muassa Pitkärannan
ortodoksiseen kirkkoon ja lähellä Sortavalaa Hym-
pölässä sijainneen piispanhovin kirkkoon.³⁹ Näitten
toteuttamisesta ei kuitenkaan löydy tietoa luostarin
arkistosta eivätkä säilyneet interiöörikuvat mieles-
täni tue Jääskisen väittämää.⁴⁰

Kesällä vuonna 1901 pappismunkki Alipin
johtolla aloitettiin pyhän Nikolaoksen skiitan eli
sivuluostarin kirkon seinämaalaukset. Ne jäivät
hänen osaltaan kesken, sillä pappismunkki Alipi
kuoli 50-vuotiaana 17.8. palovammoihin oman tai-
vaallisen esirukoilijansa pyhittäjä Alipi Kiovalaisen
muistopäivänä.⁴¹ Arkistolähteistä ei selviä, mistä
palovammat olivat tulleet. Hautaus tapahtui tavan-
omaisesta kolmannen päivän käytännöstä poiketen
heti 18.8., koska sen toimittamista sunnuntaina ei
pidetty soveliaana. Palveluksen toimittivat igumeni
Gavriilin johdolla pappismunkit Aristarh, Averkij,
Vonifatij ja Kiriak sekä munkki diakonit Innokentij,
Evstadij ja Vassian.⁴²

JUMALANÄIDIN VALAMOLAINEN IKONI

Jumalanäidin valamolainen ikoni on kooltaan 132
cm x 79,5 cm.⁴³ Se on maalattu lehmuspuiselle
pohjalle, jonka takana on kaksi vastakkaista tuki-
kiilaa. Kuvan taustaosa on koristeltu kohokuvioisin
ornamentein ja kultauksella. Teoksessa esitetään
kokovartalokuvana avoaloin pilven päällä seisova
naishahmo, Jumalanäiti, jolla on vasemmalla käsi-
varrellaan Jeesus-lapsi (kuva 1). Naisen aluspuku
on sininen ja sen näkyviin jäävän oikean käden
hihansuussa on kullanvärinen jalokivi- ja helmi-

koristeinen mansetti. Puvun helmassa on parista
kullanvärisestä nauhasta ja yksinkertaisesta orna-
menttikuvioista muodostuva koriste. Aluspuvun
päällä on sinooperinpunainen, vapaasti laskeutuva
ja maahan saakka yltävä asu, joka peittää myös nais-
hahmon pään. Vaatteen reunusta koristaa kultainen
ornamenttikuvio. Asun otsaa ja hartioita peittävässä
osassa on pienet kullanväriset tähtikuviot. Naisen
katse suuntautuu lievästi alaviistoon eteen lapsen
yli. Hahmon pään ympärillä on metallinen, pienin
värittömin kivin koristettu ja laidoilta rei'ittämällä
kuvioitu kehä. Jumalanäidin vasemmalla puolella
on ornamenttitaustassa ympyrän sisällä kirjaimet
MP ja vastaavassa kohtaa oikealla sivulla ΘΥ. Kir-
jainyhdistelmä on lyhenne kreikankielen sanoista
Mētēr ja *Theou* eli Jumalan äiti.⁴⁴

Punaposkinen lapsi on avopäin, hänen hiuksensa
ovat vaaleankeltaiset ja silmänsä siniset. Hänenkin
päättään ympäröi kivin koristettu metallinen kehä,
jossa on kreikankielen kirjaimet Ο ΩΝ. Käännettynä
se tarkoittaa ”oleva”. Se on Jahven nimi, jonka Jumala
ilmoitti Moosekselle (2. Moos. 3:14) ja joka kuuluu
myös Kristuksen jumalalliselle persoonalle.⁴⁵ Lapsen
yllä on vaaleankellertävä, uumalta vyötetty yhtenä-
nen vaate. Asun pienellä halkiolla avautuvassa kaula-
aukossa, hihansuissa ja helmassa on kapea vaalean-
sininen koristenauha. Lapsen oikea käsi on koholla
ja vasemmassa kädessä on sininen pallo, jonka päällä
on pieni kullanvärinen risti. Pojan avoimet jalat las-
keutuvat vapaina naisen sylistä.

Kuvan alaosan täyttää ruskeanharmaa pilvi. Sii-
hen, naisen jalkaterien väliin, on kiinnitetty pieni,
kivin koristettu metallikehys, jonka lasin takana on
palanen tummaa kangasta. Kehyksen alapuolella
on nauloin kiinnitetty pieni metallilaatta, jossa on
teksti: *Tšast rizi Presvjatyja Bogoroditsy, vloženaja*
Igumenom Gavriilom v 1899⁴⁶ godu (Kappale Kaik-
keinpyhimmän Jumalansynnyttäjän viittaa, asetti
igumeni Gavriil vuonna 1899). Aivan ikonin alalai-
taan on venäjäksi kirjoitettu: *Trud valaamskih ino-
kov 1878 g. oktjabrja 17 d.* Tämä tarkoittaa, että teos
on valamolaisen munkkien työ ja että se valmistui
17. päivänä lokakuuta vuonna 1878.

Ikonissa Jumalanäiti tukee tai pikemminkin
osoittaa oikealla kädellään Kristusta. Tämän perus-
teella pyhäinkuva voidaan luokitella *Tiennäyttäjää*

Kuva 1. Jumalanäidin valamolainen ikoni. Aleksei Konstantinovin (myöhemmin pappismunkki Alipi) maalaama ihmeitätekevänä kunnioitettu pyhäin-kuva vuodelta 1878. Valamon luostari, Heinävesi. Valokuva Petter Martiskainen.

eli *Hodigitria* -ikoniksi.⁴⁷ Ikonin esikuvaksi on kirkon piirissä arveltu *Jumalanäiti Athoksen igumenia* -ikonina⁴⁸ ja *Jumalanäidin Nikopeian* -ikonina.⁴⁹ Tutkijat ovat kuitenkin etsineet esikuvaa ajallisesti ja maantieteellisesti liian kaukaa, sillä tutkittava teos ei erityisemmin muistuta kummankaan ikonografiaa. Lisäksi on epätodennäköistä, että luostarin maalauksessa työskennellyt nuori maalari olisi käyttänyt muuta kuin tuolloin tarjolla ollutta, 1800-luvulle tyypillistä kuvamateriaalia. Tässä on syytä korostaa, ettei Laatokan Valamosta pelastettujen mallikuvien joukossa ole ainoatakaan bysanttilaista kuvaa, mutta sitä vastoin runsaasti painokuvia ja valokuvia 1800-luvulla suosituista akateemisen taidekäsityksen klassikoista.

Kuva 2. Jumalanäidin Autuas taivas-ikonin. Skeemamunkki Johannes Sobakinin öljyvärimaalaukseen kanakaalle. Valamon luostari, Heinävesi. Valokuva Petter Martiskainen.

On perusteltua olettaa ikonimaalarin aikalaistensa tapaan tavoitelleen Jumalanäidin idealistista, ikään kuin ajatonta kauneutta, jonka ylimpänä ilmentymänä mainittiin tavallisesti Rafaelin *Sixtusen madonna*. Siitä saatuja vaikutteita voidaan nähdä vaikkapa Fedor Brunin madonnaa ja lasta esittävässä maalauksessa⁵⁰ tai Viktor Vasnetsovin Kiovan Vladimirin katedraaliin maalaamassa Jumalanäidin ikonissa.⁵¹

Valamon ikonissa Jumalanäidin hahmon voidaan nähdä olevan identtinen käden asentoja ja *maforin* laskoksia myöten *Jumalanäiti Autuas taivas* -ikonin kanssa (kuva 2).⁵² Sen sijaan Kristuksen kuvaus poikkeaa siitä käsien osalta. Valamolaisessa ikonissa Kristus siunaa ylös kohotetulla oikealla

kädellään ja vasemmassa kädessä hänellä on hallitsijan tunnuksena oleva pallo, jonka päällä on pieni risti. Pallo kuvaa maailman hallitsijan kaikkialle ulottuvaa valtaa.⁵³ Ylimaallista valtaa kuvaava pallo periytyy Bysantista, sillä keisari Justinianuksen tiedetään teettäneen itsestään kuvapatsaan, jossa hänellä oli vasemmassa kädessään maapallo sekä risti merkinä siitä, että koko maanpiirin tulee uskoa Kristukseen.⁵⁴ Vastaavanlainen Kristuksen kuvaus on useissa Viron 1800-luvulle ajoittuvien kirkkojen ikonostaasien Jumalanäidin ikoneissa.⁵⁵ Ikonin kultataustassa on liitupohjustuksella tehty kohokuvio-ornamenttikoristelu, joka muistuttaa pietarilaisessa Pešehonovin ikonimaalaamossa suosittua kuviointitapaa. Taustan liljakuvio symbolisoi puhtautta.⁵⁶ Taidehistorioitsija Žanna Belik toteaa kuitenkin Pešehonovin verstaan kultakoristelun jäljen näyttävän paljon hienostuneemalta, sirommalta ja tarkemmalta kuin Valamon Jumalanäidin ikonissa.⁵⁷ Lisäksi Pešehonovin ikonimaalaamossa kultauksen koristelu tehtiin kaivertamalla pohjustukseen, kun taas Valamossa suosittiin kohokuviointia. Ikonin taustan yläosassa ovat Jumalanäidin nimen kreikankieliset lyhenteet, mutta Kristuksen monogrammit puuttuvat.

Henkilöhahmot ovat mittasuhteiltaan luonteavat, kasvot pehmeät ja elävät. Tyyliiltään ikonin voidaan katsoa edustavan lähinnä akateemista idealismia. Jumalanäidin verhottu hahmo tuo mieleen antiikin klassisen kauneusihanteen sellaisena kuin sitä tulkittiin 1600-luvun ranskalaisessa maalaustaiteessa. Teoksesta ei ole tehty värianalyysia, mutta se on todennäköisesti maalattu tuolloin vallinneen tavan mukaisesti sekatekniikkana temperan ja öljyvärin yhdistelmällä.⁵⁸

Ikonin analyysissa voidaan hyödyntää Uudessa Valamossa säilynyttä valokuva-aineistoa, josta on tehty alustava luettelo, muttei tarkempaa kartoitusta. Valamolaisen ikonien tutkimuksessa aineistoa on toistaiseksi hyödynnetty vähän. Valamon arkistossa on valokuvia, joissa dokumentoidaan luostarin ikonimaalaamon työskentelyä ja työskentelyn apuvälineinä. Tällaisia ovat pahville liimatut grafiikan teokset sekä maalauksia tai ikoneja esittävät valokuvat, joiden taakse on lyöty ikonimaalaamon leima. Tämänkaltaisista dokumenteista ilmenee, että ikonin

esipiirros tehtiin maalausateljeessa huolellisesti paperille. Kasvoja, vaatteita ja maastoa varjostettiin paitoitellen niin, että lopputulos oli taitavasti valööreillä rakennettu, maalauksellinen ja plastinen.

Valokuva-arkistossa on säilynyt noin sata vuotta sitten otettu valokuva uutta ikonia varten tehdystä esipiirroksesta sekä ikonista, joissa kummassakin *Valamon Jumalanäidin* kuvausta on kehitelty eteenpäin (kuva 3). Ikonin on mahdollisesti maalannut pappismunkki Alipi itse sen jälkeen, kun alkuperäistä Jumalanäiti-ikonia oli vuonna 1897 ryhdytty kunnioittamaan ihmeitä tekevänä.⁵⁹ Kenties sen vuoksi, että ikoniin liittyi parantumisihme, sommittelun perustaksi otettiin *Jumalanäidin Kaikkien murheellisten ilo* -ikoni.⁶⁰ Tämä ikoni, joka tunnetaan kirkollisessa kirjallisuudessa pitkällä, runollisella nimellä *Obraz Presvjatyja Bogoroditsy vseh skorbjaštših radost* eli *Kaikkeinpyhimmän Jumalansynnyttäjän kaikkien murheellisten ilo* -ikoni, oli tavattoman suosittu, erityisesti Pietarin alueella. Osaltaan suosio kertoo parantumiskokemusten suuresta yhteiskunnallisesta merkityksestä Venäjällä 1800-luvun jälkipuoliskolla.

Pappismunkki Alipin tai jonkun tuntemattoman ikonimaalarin kehittelemässä ikonisommitelmassa taivaallisen osan muodostavat vain Kristusta käsivarsillaan kannatteleva Jumalanäiti ja kaksi enkeliä. Alaosa muodostuu kahdesta tiiviistä ihmisryhmästä. Näistä oikeanpuoleinen on sikäli kiinnostava, että sen äiti ja lapsi -sommitelma on ilmeinen kuvailu,⁶¹ jota Valamossa on käytetty ainakin *Jumalanäiti Elävöittävä lähde* -ikonissa.⁶²

Valamon arkistossa on valokuva piirroksesta, jonka pappismunkki Alipi mahdollisesti teki edellä esiteltyä ikonia myöhemmin. Piirroksessa on taivaalle kuvattu alkuperäisestä versiosta hiukan poikkeava valamolainen Jumalanäiti. Sommitelmassa nähdään hänen eteensä polvistuneina pyhittäjäisät Sergei ja Herman Valamolaiset ja heidän taustallaan enkelijoukko. Alhaalla on taustaan kuvattu Laotkan rantaa ja luostaria esittävä maisema. Etualan täyttävät kaksitoista Jumalanäidin puoleen kääntyntä sairasta, rampaa ja apua hakevaa ihmistä.⁶³

Monissa artikkeleissa todetaan epätarkasti tai anakronistisesti, että *Jumalanäidin valamolainen ikoni* olisi ”pappismunkki Alipin” maalaama.⁶⁴ Tosi-

Kuva 3. Mahdollisesti pappismunkki Alipin Jumalanäidin valamolaisen ikonin ja Jumalanäidin Kaikkien murheellisten ilo -ikonin pohjalta kehittämä ikoni. Teoksen synty- ja olinpaikka tuntematon. Valokuva Valamon valokuva-arkisto, Heinävesi.

asiassa Aleksei Konstantinovia ei työtä maalatessaan oltu otettu edes luostarin noviisiksi. Konstantinov ei maalannut Jumalanäidin ikonia itsenäiseksi teokseksi, vaan se on todennäköisesti tehty jotain tiettyä kirkkoa varten. Tämän voi päätellä siitä, että Jumalanäidin ikonin pariksi hän on maalannut samankokoisen Kristusta esittävän ikonin⁶⁵ ja ne liittyvät samaan kokonaisuuteen. Alun perin Jumalanäidin ikoni sijaitsi vuonna 1794 valmistuneen kivirakenteisen kirkon yläkirkon eteisessä. Kun pyhäkkö purettiin, suurin osa sen ikoneista, niiden joukossa myös Jumalanäidin valamolainen ikoni, vietiin Jumalanäidin kuolonuneen nukkumisen kirkkoon. Siitä lähtien siellä toimitettiin jumalanpalvelukset uuden pyhäkön alakirkon valmistumiseen saakka. Ikoni kiinnitettiin kirkon sisäänkäynnin luo vasemmalle puolelle pylväaseen.⁶⁶

- 37 Aktit 1889. Ea 52a: 57. VLA.
 38 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1896. Ba 59a: 15. VLA. Kuvevaate on ristillä koristettu suorakaiteen muotoinen, nauhasta kyljellä riippuva jumalanpalveluspuvun osa. Sen käyttöoikeuksia alettiin Venäjän kirkossa myöntää 1700-luvun loppupuolelta lähtien papistolle huomionosoituksena. Arseni 1999, 169.
 39 Jääskinen ei mainitse, mihin lähteeseen hänen tietonsa perustuu. Jääskinen 2001, 15–16.
 40 Pitkärannan kirkon ikonostaasi OKM VA 1:396, Hymppölään hovin kirkon ikonostaasi OKM VA 925:2
 41 Kuolleitten luettelo 1899–1908. Be 13:3; Pappien ja munkkien ansioluettelo 1900. Ba 63a:11. VLA.
 42 Kuolleitten luettelo 1899–1908. Be 13:3. VLA.
 43 Kalustoluettelo 1942. Bd 15: 401. VLA.
 44 Arseni 2005, 101.
 45 Arseni 2005, 94.
 46 Vuosiluku on tavanomaiseen tapaan merkitty slaavilaisin kirjaimin АѠЧѠ
 47 Valaamskaja 2005, 314.
 48 Valaamskaja 2005, 314; Sirota 1992, 254; Arseni 2008, 50–51.
 49 Belovolov 1999, 10, Kutkovojev 2008, 546.
 50 Akviljanova 2007, 201.
 51 Lazukov 1990,48.
 52 Vrt. Sirota 1992, 256 ja 103.
 53 Biederman 1996, 251.
 54 Glykas 1836, 504–505.
 55 Ikoni löytyy esimerkiksi Virossa Kihnun saaren vuonna 1862 pyhitetyn Nikolaoksen kirkon ikonostaasista. Plaat 2011, 368.
 56 Bolšakova 2002, 111. VLK.
 57 Belik 2005, 44.
 58 Bolšakova 2002, 108–109. VLK.
 59 Analyysini sommitelmaltaan uudistetuista Jumalanäidin valamolaisen ikonin esipiirroksista ja ikonista perustuu niistä näkemiini valokuviiin. Kuvien esittämiä ikonia ja esipiirrosta en ole nähnyt alkuperäisinä.
 60 Ikonin perustyyppi tunnetaan vuodelta 1643. Se sijaitsi Moskovassa Kristuksen kirkastumisen kirkossa. Patriarkka Joakimin sisar Jefimia parani perimätiedon mukaan sairaudesta vuonna 1688 rukoiltuaan ikonin edessä. Pietari Suuren sisar Natalia siirretti ikonin vuonna 1711 Pietariin ja Pietari Suuren hallitusaikana siitä tuli kaupungin arvostetuin ikoni. Poseljanin (s.a.), 687.
 61 Valamon grafiikkakokoelmaan kuuluu Fjodor Jordanin renessanssimaalari Rafaelin (1475–1564) tunnetusta Kristuksen kirkastumista esittävästä maalauksesta tekemä grafiikantyö. Jordan ryhtyi tekemään Vatikaanin museon kokoelmiin kuuluvasta teoksesta omaa versioitaan vuonna 1835 ollessaan stipendiaattina Roomassa. Vedoksen etualalla oikealla on vastaavissa asennoissa kuvatut mies ja lapsi. Vrt. Hanka 2011, 327.
 62 Arseni 2004, 67.
 63 Arseni 2004, 67.
 64 Ks. esim. Jääskinen 2001, 15; Valaamskaja 2005, 314; Alekseeva 2010, 38; Kozatšenko 2010, 753.
 65 Inventaarioluettelo 1931. Go7/1:38. VLA.
 66 Aktit 1920. Ea 83:24, 4–5. VLA

Alakirkon valmistuttua vihittäväksi vuonna 1892 kaikki Jumalanäidin kuolonuneen nukkumisen kirkossa väliaikaisesti olleet ikonit siirrettiin uuteen kirkkoon. Jumalanäidin ikonia ei kuitenkaan jostain syystä siirretty sinne vaan pyhän Nikolaoksen kirkosta muodostettuun väliaikaiseen varastoon, jonne se jäi unohduksiin.⁶⁷

Jumalanäidin valamolainen ikoni voidaan perustellusti liittää Venäjän 1800-luvun toisen puoliskon sosiaaliseen ja hengelliseen ilmapiiriin. Tukeudun tässä Boris Sapunovin artikkeliin, joka ilmestyi vuonna 1981 Eremitaasin taidemuseon sarjassa. Artikkelin herätti ilmestyessään huomiota Suomessa, koska se poikkesi kulttuuri- ja yhteiskuntahistorialliselta otteeltaan muusta, lähinnä antikvaarisesti suuntautuneesta neuvostoliittolaisesta ikonitutkimuksesta.⁶⁸ Sapunovin tekstissä ilmenee myöhäiselle neuvostojalle ominainen ideologinen väritys ja retoriikka. Tekstin huomattavana ansiona on oivallus siitä, että ikoneiden tuotanto ja käyttö sekä tiettyjen aiheiden erityinen suosio liittyvät jyrkissä yhteiskunnallisissa muutoksissa eläneiden ihmisten toiveisiin ja tarpeisiin. Talonpojan siteet kaikkeen totuttuun murtuivat ja arjen huolet askarruttivat ja painoivat mieltä paljon enemmän kuin ankarat kirkolliset opetuspuheet viimeisestä tuomiosta tai helvetin kärsimyksistä. Muutokset huomattiin myös kirkossa, jonka opetuksessa ja kuvastoissa esiin nousivat lohduttavat aiheet. Jo 1600- ja 1700-luvulla oli kirkkorunouden pohjalta laadittu sellaisia suojelevan ja lohduttavan Jumalanäidin aiheita kuin *Kaikkien murheellisten ilo* ja *Lohduta minua surussani*. Niistä ryhdyttiin tuottamaan vaatimattomasti maalattuja ikoneja ja painokuvia,⁶⁹ jotka saavuttivat valtavan suosion.⁷⁰

IHMEITÄ TEKEVÄ IKONI

Jumalanäidin valamolainen ikoni tuli tunnetuksi yhdessä *Jumalanäidin Port-Arturilaisen*-⁷¹ ja *Jumalanäidin Valtiatar (Deržavnaja)*-⁷² -ikonin kanssa Venäjän viimeisen keisarin, Nikolai II:n (hallitsijana vuosina 1894–1917) hallituskautena. Yhteistä näille kolmelle ikonille on, että Jumalanäiti on kuvattu niissä kokovartalokuvana. Tutkittaessa, onko *Jumalanäidin valamolaista ikonia* pidetty ennen Venäjän vallankumousta ihmeitä tekevänä, on paneuduttava Valamon luostarin arkiston tietoihin. Ikonin löyty-

minen on kirjattu vuonna 1898 yksityiskohtaiseen kertomukseen *Skazanii ob obretenii obraza Presvjataj Bogoroditsy, imenyemogo Mestnaja Valaamskaja* (Kertomus Kaikkeinpyhimmän Jumalansynnyttäjän ikonin, nimeltään myös Paikallinen Valamolainen, löytämisestä).⁷³ Ihmekertomuksia on kerrottu ja kirjattu muistiin myös vallankumouksen jälkeisiltä ajoilta. Esimerkiksi Aune Jääskinen kertoo *Jumalanäidin konevitsalaista ikonia* käsittelevässä väitöskirjassaan tuohon ihmeitä tekevänä pidettyyn pyhäinkuvaan kytkeytyvistä suullisista tarinoista.⁷⁴ Tässä tutkittava käsikirjoitus on sisällöltään traditionaalinen ihmekertomus, joskin poikkeuksellisen pitkä ja yksityiskohtainen ja sen vuoksi merkittävä.

Käsikirjoituksessa kerrotaan, kuinka Tverin kuvernementin Kortševin kihlakunnan Zarinon kylästä kotoisin oleva Natalia Andrejevna Andrejeva, joka asui Vasilin saarella Pietarissa, parani reumatismistaan. Vuonna 1878 tai 1879 pestessään pyykkiä hän oli vilustunut ankarasti ja sai käsiin ja jalkoihin reumatismia. Andrejeva hoidatti itseään, mutta voitiin kävi vain huonommaksi ja kaikki hänen varansa kuuluivat palkkioihin ja lääkkeisiin. Lopulta hän kykeni kulkemaan vain suurella vaivalla keppiin nojaten ja joutui asumaan ihmisten nurkissa kerjäläisenä. Näin jatkui vuoteen 1887 saakka. Silloin hänen entinen emäntänsä ja työnantajansa saatuaan kuulla Natalia Andrejevan säälittävästä tilasta pyysi häntä asumaan luonaan Käkisalmissa ja vointinsa mukaan valvomaan lapsia. Palkkaa hänelle ei maksettu, mutta ruoka ja asunto oli kuitenkin turvattu.

Käkisalmissa Andrejeva kuuli Valamosta ja hänessä heräsi halu matkustaa saarelle kumartamaan Sergein ja Hermanin pyhäinjäännöksiä ja anoa heiltä apua vaikeaan sairauteensa. Hän pyysi emännältä lupaa matkustaa, panttasi rahanpuutteessa lämpimän huivinsa neljästä ruplasta ja valmistautui lähtöön. Rahaa oli vain matkaan, mistä johtuen levottomat ajatukset alkoivat piinata Natalia Andrejevaa. Hän muisteli vuonna 1898 seuraavasti:

Matkaa edeltävänä yönä lepäsin vuoteellani ja itkin. Mitä pitäisi tehdä? Matkalle teki kovasti mieli ja kuitenkin jostain syystä pelotti. Sitten – en tiedä, nukuinko vai olinko valveilla – näin kuitenkin selvästi: Vuoteeni luo tuli pitkä nainen vaaleanpunaiseen samettiin pukeutuneena

lapsukainen sylissänsä ihmeellisen valon ympäröimänä. Mielessäni välähti ajatus, ei kai hän vain liene Jumalanäiti! En kuitenkaan uskaltanut nimittää häntä tällä nimellä ääneen. Halusin astua hänen luokseen, mutta hän siirtyi taaksepäin ja sanoi: ”Älä itke. Vapahtaja on matkalla. Minäkin olen matkalla luoksesi!” Sanoin hänelle: ”Äitikuulta, kuinka Te olettekaan kaunis ja hyvä! Valamossako Te asutte?” ”Kyllä minä asun siellä. Sinä näet minut Valamossa!” Tämän jälkeen näky katosi. Sen jälkeen kun Jumalanäiti oli minulle puhunut, tuntui kuin kivi olisi pudonnut sydämeltä. Mieleni keveni, kaikki pelko oli kuin poispyyhkäisty.⁷⁵

Natalia Andrejeva käytti naishahmoa puhutellessaan hellyttelevää ilmaisua *matuška*, joka voidaan kääntää suomeksi joko sanalla äitikuulta tai äitiseni. Ilmaisua käytetään tavallisesti puhuteltaessa nunnaa tai papin puolisoa. Sanavalinnasta voidaan päätellä, että Andrejeva epäroimattä piti unen ja valvetilan rajamailla näkemäänsä naishahmoa uskonnolliseen kontekstiin liittyvänä.

Valamoon suuntautunut matka osui vuotuisen pyhittäjäisien Sergein ja Hermanin juhlaan ja sen lisäksi luostarissa suoritettiin uuden kirkon peruskiven muuraus. Jumalanpalvelukset toimitettiin Jumalanäidin kuolonuneen nukkumisen kirkossa. Pyhiinvaeltajia oli niin paljon, että sairaalla ei ollut mahdollisuutta päästä kirkkoon. Seuraavana päivänä oli edessä paluumatka ja vähän ennen laivan lähtöä jokin näkymätön voima pakotti Andrejevan menemään vielä kerran rukoilemaan Jumalanäidin kuolonuneen nukkumisen kirkkoon. Heti astuttuaan pyhäkköön hän katsahti vasemmalle sivustalle ja näki pylväaseen kiinnitetyn Jumalanäidin ikonin, joka vastasi täysin hänen näkyään. Käkisalmeen palattuaan hän alkoi tuntea vointinsa paremmaksi, kykeni kävelemään ilman keppiä ja suorittamaan kevyitä askareita.

Jonkin ajan kuluttua Natalia Andrejeva joutui muuttamaan takaisin Pietariin. Sairaus alkoi pahentua ja hänen oli jälleen tukeuduttava keppiin. Hänen taloudellinen tilansa oli huono ja Andrejeva rukoili apua Jumalanäidiltä. Hän kertoo seuraavasti:

Sitten vuonna 1896 yhdeksän vuoden kuluttua Valamossa käynnistäni, kerran lauantaina palasin kirkosta vigiliasta

ja rukoiltuani kävin nukkumaan. Näin unen. Jumalanäiti ilmestyi minulle täysin samanlaisena kuin ensimmäisellä kerralla ja sanoi: ”Niinpä sinun intosi sitten laantui ja unohdit lupauksesi matkustaa Valamoon. Sinulle näytettiin tie, mutta et kuitenkaan sitä kulkenut.” – ”Minä olen köyhä. Minulla ei ole rahaa”, vastasin. ”Kaikkeen muuhun löydät rahaa, mutta etpä tähän. Voi kuinka tämä on minulle katkeraa!”, virkkoi Taivaan Valtiatar.⁷⁶

Natalia Andrejeva kauhistui näkemästään unesta ja mielti, mitä olisi tehtävä. Hän sai yllättäen tietää, että hänen entinen emäntänsä oli palannut Pietariin. Andrejeva meni hänen luokseen ja kertoi murheensa. Rouva antoi hänelle viisi ruplaa, joilla hän pääsi matkustamaan Valamoon. Surukseen sairas ei löytänyt tuttua ikonia Jumalanäidin kuolonuneen nukkumisen kirkosta. Andrejeva oli Valamossa kaksi viikkoa, kyseli ja etsi Jumalanäidin ikonia kaikkialta, mutta tuloksetta.

Kului jälleen vuosi ja hänen sairautensa alkoi taas pahentua. Vuoden ajan hän kieltäytyi kaikesta ja kopeekka kopeekalta hän sai kerätyksi kokoon matkarahat ja pääsi nyt jo kolmannen kerran Valamoon. Andrejeva kertoo matkastaan:

Saavuini luostariin kovasti heikentyneenä. Rukoilin palavasti pyhittäjien haudan äärellä ja pyysin kyynelin Taivaan Valtiatarta näyttämään minulle, mistä löydän hänen

67 Aktit 1920. Ea 83:24, 5. VLA

68 Kari Kotkavaaran huomautus 3.7.2012. Kotkavaara muisteli keskusteluja, joita hän 1980-luvun lopussa kävi Kristiina Thomeniuksen (Ortodoksinen kirkkomuseo, Kuopio) ja Mihail Krasilinin (Neuvostoliiton valtion konservointi-instituutti, Moskova) kanssa.

69 Ks. Arseni 2008, 61.

70 Sapunov 1987, 45.

71 Sirota 1992, 274; Alekseeva 2010, 168.

72 Sirota 1992, 267; Alekseeva 2010, 70–71. *Jumalanäidin Valtiatar* -ikonin historia alkaa valamolaisen ikonin tavoin sen erikoisesta löytämisestä.

73 Aktit 1920. Ea 83:24. VLA. Teksti on julkaistu suomeksi kaksi kertaa: *Valamolainen* 1988, 3–6 ja *Valamon kronikka* 1991, 79–98.

74 Ks. esim. Jääskinen 1971, 79.

75 Aktit 1920. Ea 83:24, 7–8. VLA.

76 Aktit 1920. Ea 83:24, 11. VLA.

kunniallisen ikoninsa. Rukoukseni kuultiin. Yöllä näin seuraavan unen: Kuljin luostarin pihalla käytöstä poistetun pyhän Nikolaoksen kirkon luona. Itkin ja rukoilin Taivaan Valtiatarta: ”Äitikulta, kunpa vaikka kerran sais nähdä Teidät!” Säikähdin kovasti, mutta jatkoin vain rukoustani. Jälleen kuulin äänen, mutta nyt ikään kuin toisen lausumana: ”Mitä suret? Mitä etsit?” Käännyin ympäri ja näin: Siinä seisoి harmaapartainen vanhus sininen kamilavka päässään. Vastasin hänelle: ”Etsin Taivaan Valtiatarta” – ”Odot, löydämme.” – ”Kuinka te voisitte pian löytää Hänet? Isä Pafnuti etsi kolme viikkoa eikä löytänyt.” – ”Etsi huonosti, unohda hänet”, puhui vanhus. Astuin tämän vanhuksen kanssa ovelelle. Sanoin: ”Ovi on suljettu!” Hän avasi oven ja sanoi: ”Tässä Hän on!” Näin kirkon sisäpuolen ja nurkassa kirkkokaluston ja vanhojen ikonien joukossa puoliväliin palttinaan ja säkkikankaaseen käärityn Jumalanäidin ikonin. Tunsin sen heti etsimäkseni ikoniksi. Huudahdin kovalla äänellä: ”Tässä Hän on!” Silloin minut herättivät samassa huoneessa kanssani nukkuvat naiset.⁷⁷

Seuraavana päivänä ikoni löytyi juuri siitä paikasta, jonka Natalia Andrejeva oli nähnyt unessa. Ikoni tuotiin luostarin pääkirkkoon ja sen edessä toimitettiin vedenpyhitys. Nautittuaan pyhitettyä vettä ja voideltuaan itseään ikonin edessä riippuneesta lampukasta otetulla öljyllä Andrejeva alkoi parantua sairastettuaan sitä ennen kaksitoista vuotta. Tässä kohden kertomusta on hyvä muistaa, että puheena ovat uskonnolliset tavat, joita suomalainen lukija ei välttämättä tunne. Ikiajoista on pyhien kuvien edessä pidetty valonlähteenä öljytuikkua tai riippuvaa lampukkaa. Erityisen kunnioitetun kuvan valonlähteä palvelee lisäksi toista tarkoitusta, sillä siitä voi pienellä siveltimellä, vanutupolla tai muulla avstavaalla ottaa pisanan öljyä, jolla rukoilijan otsaan piirretään ristinmerkki. Venäjänkielisen valamolaisen kertomuksen ensimmäiselle yleisölle tällaiset tavat olivat itsestäänselvyksiä.

Edellä kerrotun, 26.6.1898 muistiin merkityn ihmeeparantumisen lisäksi ei tunneta *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* muita Venäjän vallan aikaisia ihmeitä. Sen sijaan Neuvostoliiton romahdettua ja sen myötä Moskovan patriarkaatin perustettua Laatokan Valamon saarille luostarin on sieltä kirjattu muistiin *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* toisin-

non äärellä tapahtuneita ihmeitä.⁷⁸ Samoin on Heinäveden Valamossa merkitty muistiin useita viime vuosikymmeninä tapahtuneita ihmeitä.⁷⁹

Ihmekertomus herättää kysymyksen, mitä ikonia Natalia Andrejeva Valamosta oikein etsi. Luostarin eri kirkoissa oli kalustoluettelujen mukaan runsaasti erilaisia Jumalanäitiä esittäviä ikoneja, mutta nämä eivät kelvanneet hänelle. Bysanttilaisesta uskonnollisesta käytännöstä kirjoittava jesuiittapappi Robert F. Taft on huomauttanut, että keskiaikaisen ortodoksisen ikonografian määrittelemisen abstraktiksi ja tuonpuoleiseksi ”epärealistiseksi” vain toistaa kuluneita kaavoja.⁸⁰ Bysantin ikoneja ei niiden omana aikana nähty transsendenttisina tai symbolisina, vaan hyvin konkreettisina, koskeltavina kuvina, jotka avasivat yhteyden sakraaliin.⁸¹ Samaan tapaan voidaan mielestäni päätellä, että 1800-luvun lopun ihmisille ”naturalistinen”, ”realistinen” ja ”idealistinen” esitys olivat oikeita ja uskottavia ilmaisumuotoja, jotka täyttivät tehtävänsä. Vanhaveläiset ikonit nähtiin sen sijaan usein vieraina, ja ehkä ne sen vuoksi eivät kelvanneet myöskään unensa ohjaamalle Natalia Andrejevälle.

Jumalanäidin valamolainen ikoni ei saanut Valamosta evakuoitujen veljestön keskuudessa ihmeitä tekeväälle ikonille kuuluvaa arvostusta. Tämän voi päätellä Kristuksen kirkastumisen luostarin liturgisista käytännöistä 1960–1970-luvuilla. *Jumalanäidin konevitsalainen ikoni* tuotiin Konevitsan luostarin veljestön mukana Heinäveden Papinnimeen vuonna 1956. Toisin kuin *Jumalanäidin valamolainen ikoni* se tunnettiin hyvin. Tämän kunnioitetun ikonin saaminen Uuteen Valamoon herätti veljestössä iloa ja muun muassa luostarin kalustonhoitaja pappismunkki Pamva (1877–1966) esitteli mielellään ikonia pyhiinvaeltajille. Kirkossa luettujen iltarukousten päätyttyä munkit kävivät ottamassa siunauksen toimitusvuorossa olleelta papilta ja menivät sen jälkeen suutelemaan juuri *Jumalanäidin konevitsalaisia ikonia*. Seuraavaksi suudeltiin sen vieressä ollutta suurta ristiä ja sen ympärille asetettuja pieniä ikoneja. *Jumalanäidin valamolaista ikonia* ei suudeltu. Ikonostaasin suistutuksen yhteydessä *Jumalanäidin konevitsalaisen ikonin* edessä suitsutettiin, mutta *Jumalanäidin valamolainen ikoni* jäi huomiotta. Venäläisen luostarikilvoituksen nuoruusajoilta periytyvä

Konevitsan ikoni edusti Heinäveden luostari-isille suurempaa arvostuksen kohdetta kuin se Jumalanäidin kuva – siis niin sanottu *Mestnaja Valaamskaja* – jonka maalari oli ollut heidän aikalaisensa ja sitä paitsi monen henkilökohtainen tuttu.⁸² Oliko siis niin, että ikoni ihmeitä tekevistä maineestaan huolimatta sittenkin jäi Uuden Valamon munkeille etäiseksi? Olisiko ikonin vähäinen arvostus suhteessa siihen, että sekä sen maalaaminen että sen tekijä ja tekijän luostarissa sattunut traaginen kuolema olivat liian tuttuja ja liian lähellä?

Vasta Suomen ortodoksisen kirkon piispainkokouksen 22. tammikuuta 1987 tekemä päätös, jonka mukaan Suomen kirkossa ryhdyttiin viettämään juhlaa *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* kunniaksi, korosti ikonin arvoa ihmeitä tekevänä. Päätöksen sisältyi mahdollisesti myös kirkkopoliittisia motiiveja, jotka liittyvät kansallisen, suomalaisen ortodoksisen kirkon rakentamiseen. Juhlapäiväksi määrättiin elokuun 7. päivä. Ikonin juhlan tropari ja kontaktitekstin laati arkkipiispa Paavali. Kirjassaan *Rukous ikonin edessä* Paavali toteaa: ”Valamon Jumalanäiti ei ehtinyt tulla laajemmin tunnetuksi, mutta luostarissa kävijöille se on Uudessaakin Valamossa kuin itse luostarin symboli.”⁸³

IHMEIDEN VAI VALLAN MERKKI?

Käydessään Valamossa elokuussa vuonna 1914 suuriruhtinas Nikolai Nikolaevitš rukoili puolisonsa Anastasia Nikolajevnan kanssa *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* edessä. Seuraavana vuonna heille tehtiin käsinkirjoitettu kopio ”Kertomus Kaikkeinpyhimmän Jumalansynnyttäjän ikonin, jota nimitetään Paikallinen Valamolainen, löytämisestä”⁸⁴ ja ikonimaalaamossa maalattiin *Jumalanäidin valamolainen ikoni*.⁸⁵ Ne lähetettiin suuriruhtinaalle lahjaksi hänen rippi-isänsä, valamolaisen pappismunkki Georgijin (maallikkonimeltään Grigorij Hrobostov 1871–1947)⁸⁶ välityksellä. Isä Georgij (myöhemmin skeemapappismunkki Jefrem) oli luonut keisarillisessa hovitallihallituksessa työskennelleen isänsä välityksellä yhteyden keisarihoviin.⁸⁷ Hänen kummeinaan olivat suuriruhtinas Pjotr Nikolavitš ja tämän äiti, nunna Anastasia.⁸⁸ Vuosien saatossa isä Georgijsta tuli monien keisarillisen suvun jäsenten, heidän joukossaan myös armeijan

ylipäällikkönä toimineen suuriruhtinas Nikolai Nikolaevitšin rippi-isä.

Valamon johtaja igumeni Mavrikij (maallikkonimeltään Mihail Baranov, johtajana vuosina 1907–1918)⁸⁹ sai suuriruhtinas Nikolai Nikolaevitšilta 29.12.1914 päivätyyn kirjeen,⁹⁰ jolla hän ja hänen puolisonsa Anastasia Nikolaevna lahjoittivat luostarille 1000 ruplaa. Rahasumman sijoituksista kertyvillä koroilla oli määrä kustantaa *vetšnoe vozžzenie lampady pered obrazom Presvjatyja Bogoroditsy Valaamskija* eli *Kaikkeinpyhimmän Jumalansynnyttäjän valamolaisen ikonin* edessä aina ylläpidettävään lamppuun tarvittava öljy. Tämä oli ensimmäinen konkreettinen osoitus Jumalanäidin – ihmeitä tekevänä kunnioitetun – valamolaisen ikonin arvostuksesta keisarillisessa suvussa.

Kiitoksena saadusta lahjoituksesta igumeni Mavrikij vastasi 25.1.1915 päivätyssä kirjeessään, että liturgian jälkeen luostarin johtokunta, koko veljestö ja skeemamunkkivanhukset toimittavat yhdessä rukouspalveluksen valamolaiselle Taivaalliselle Valtiattarelle keisarillisten lahjoittajien terveydeksi ja menestykseksi. Palveluksen päätyttyä sytytettiin

77 Aktit 1920. Ea 83:24, 12–13. VLA.

78 Valaamskaja 2005, 317–318.

79 Arkkimandriitta Sergein tiedonanto 15.11.2012. Useat lapsettomat parit ovat saaneet rukousvastauksena lapsen. Muun muassa pietarilaisille Jelena ja Aleksandr Sokoloville syntyi Maria-tytär 7.6. eli Valamon ikonin juhlapäivänä. Parantumisia on tapahtunut mm. iskiasvaivoista ja syövästä.

80 Taft 2006, 146.

81 Ks. Mathew 1963, 38.

82 Pastori Sergius Collianderin tiedonanto 25.6.2012.

83 Paavali 1982, 86.

84 Aktit1915. Ea78a: 23. VLA.

85 Todennäköisesti ikoni oli kooltaan pieni ja tarkoitettu kotikäyttöön. Valamon taidekokoelmassa on numeroimaton Jumalanäidin valamolaista ikonia esittävä piirros, joka saattaa olla laadittu kyseistä ikonia varten.

86 Isä Georgij tuli luostariin 2.6.1883, otettiin novisiiksi 1894 ja vihittiin munkiksi seuraavana vuonna. Diakoniksi hänet vihittiin 27.7.1897 ja papiksi 28.6.1899. Skeeamaan hänet vihittiin 23.2.1919 Jefrem-nimellä. Pappien ja munkkien ansioluettelo 1915–1918. Ba 78:10. VLA.

87 Afanasij 2011, 38.

88 Fond 653, op. 2, d. 248, list. 16–17. VVHA.

89 Pappien ja munkkien ansioluettelo 1915–1918. Ba 78: 1. VLA.

90 Aktit 1915. Ea 78a: 23. VLA.

lampukka ja pantiin alulle lahjoituksessa toivottu sammumattoman lampukan polttaminen. Venäläisessä kirkollisessa perinteessä oli tapana polttaa ihmeitä tekevänä kunnioitetun ikonin edessä öljylampukkaa, jota ei sammutettu koskaan.

Pappismunkki Georgijn läheinen suhde keisarilliseen sukuun antoi mahdollisuuden tehdä *Jumalanäidin valamolainen ikoni* tunnetuksi ei ainoastaan keisariperheelle, vaan myös muille valtaapitäville ja heidän kauttaan laajoille kansankerroksille. Ensimmäinen maailmansota oli luostarin näkökulmasta sovelias hetki pyrkiä vahvistamaan *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* arvostusta, asemaa ja merkitystä, mutta väkivaltaisuuudet, vallankumoukset ja poliittiset muutokset muuttivat asioiden kulun.

Pappismunkki Georgij oli vuoden 1915 alussa Kioassa, jonne hänet oli määrätty Venäjän sota-voimien ylipäällikkönä toimineen suuriruhtinas Nikolai Nikolaevitšin (1856–1929) papiksi. Isä Georgij kirjoitti 11.1.1915 päivätyn kirjeen igumeni Mavrikiille tiedustellen epävirallisesti mahdollisuutta rakennuttaa Valamoon suuriruhtinaan rahoittamana uusi kirkko ja sen yhteyteen skiitta eli sivuluostari ”ikuisena kiitoksena Jumalan armosta maaillemme”.⁹¹ Pappismunkki Georgij ja suuriruhtinas Nikolai Nikolaevitš olivat nähtävästi suunnitelleet hanketta, koska kirjeessä paneudutaan jo rakennushankkeen yksityiskohtiin. Esimerkiksi rakennuspaikaksi ehdotetaan lähellä luostarin karjatilaa olevaa niemeä, jossa oli *Jumalanäidin smolenskilaiselle ikonille* pyhitetty pieni rukoushuone. Tuleva kirkko mainitaan omistettavan *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* kunniaksi, rakennettavan kahdellesadalle hengelle sopivaksi ja olevan kivirakenteinen. Isä Georgij kirjoittaa olevan selvää, että *Jumalanäidin valamolainen ikoni* siirretään uuteen, sen nimeä kantavaan kirkkoon. Hän mainitsee vielä, että suuriruhtinas tilaa kirkkoon maalattavaksi kaikki Jumalanäidin ikonit. Hän mainitsee kirkon suunnittelijaksi lupautuneen suuriruhtinas Pjotr Nikolaevitšin (1864–1931), joka oli perehtynyt vanhaan venäläiseen arkkitehtuuriin. Hänen taitonsa eivät kuitenkaan riittäneet, sillä piirustukset korjasi lopulliseen muotoon arkkitehti Nikolai Nikonov (1849–1918).⁹²

Ajatus uuden kirkon ja skiitan eli sivuluostarin rakentamisesta ei saanut luostarin johdolta varauksetonta hyväksyntää. Hyvänä nähtiin, että isä Georgij hankki luostarille varoja, mutta uutta kirkkoa ja sivuluostaria pidettiin tarpeettomina tilanteessa, jossa nuorimmat luostarin asukkaat oli kutsuttu sotapalvelukseen. Kielteiseen kantaan vaikutti vielä sekin, ettei edes jo olemassa oleviin kahteentoista skiittaan löytynyt tarpeeksi halukkaita asujia. Igumeni Mavriki ilmoitti kiertelemättä isä Georgijille osoittamassaan kirjeessä johtokunnan näkemyksestä.⁹³ Hän ehdotti, että uuden skiitan rakentamisen sijaan korjattaisiin joko profeetta Elian tai pyhittäjä Aleksanteri Syväriläisen skiitan kirkko ja siihen pystytettäisiin sivualtari eli sivummalla oleva toinen ikonostaasi *Jumalanäidin valamolaiselle ikonille*. Luostarin karjatilan läheisyyttä tarjottiin suuriruhtinaalle perusteluksi paikan sopimattomuudesta, mikä oli kohtalaisen kömpelö yritys kieltäytyä koko hankkeesta.⁹⁴ Väistöyritys ei miellyttänyt rahoittajaa ja luostarin johto oli pakotettu myöntymään. Arkkipiispa Sergeille lähettämässään kirjeessä igumeni Mavriki toteaa, että kirkko on tarpeeton, mutta että heidän täytyy suostua suuriruhtinaan ehdotukseen ja kysyy, siunaisiko piispa uuden kirkon rakentamisen.⁹⁵

Jumalanäidin smolenskilaisen ikonin kirkon peruskiven juhlallisen muurauksen suoritti Suomen ja Viipurin arkkipiispa Sergei (Stragorodskij, virassa vuosina 1905–1917) 19.7.1915 yhdessä luostariapiston kanssa. Suuriruhtinas ja hankkeen rahoittaja Nikolai Nikolaevitš, joka lopulta käytti asiassa ylintä valtaa, ei päässyt peruskiven muuraustilaisuuteen.⁹⁶ Rakentaminen eteni nopeasti ja pyhäkkö valmistui jo seuraavana vuonna. Hankkeen alullepanija pappismunkki Georgij ja suuriruhtinas olivat toivoneet, että kirkko pyhitettäisiin *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* kunniaksi. Tässä käsittelemieni, valtaan ja arvovaltaan liittyvien kysymysten ja käänteiden kannalta on varsin kiinnostavaa, ettei Venäjän kirkon Pyhä Synodi antanut lupaa nimiehdotukselle. Toivomuksen hylkäämisen on katsottava merkinneen myös sitä, ettei Synodissa oltu riittävän vakuuttuneita *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* uudesta statuksesta ihmeitä tekevänä pyhäinkuvana. Synodin ilmoituksen mukaan yksi kirjallisesti

tallennettu ihme ei vielä ollut riittävä peruste. Kirkko jouduttiin siitä syystä pyhittämään *Jumalanäidin smolenskilaiselle ikonille*. Jotain alkuperäisestä toiveesta kuitenkin jäi näkyviin: ikonostaasiin asetettiin *Jumalanäidin valamolaisen ikonin* toisinto, joka pysyi paikallaan talvisotaan asti.⁹⁷ Jatko-sodan aikana tämä ikonin toisinto, jota neuvostosotilaat olivat tarvilleet, evakuoitiin Heinävedelle, ja se sijaitsee nykyisin Kaikkien Valamon pyhien kirkossa. Varsinainen ihmeitä tekevänä kunnioitettu ikoni pelastettiin sodan jaloista jo maaliskuussa 1940 muun luostarin arvokkaan irtaimiston mukana.

Merkittävässä luostareissa on yleensä vähintään yksi kunnioitettu pyhäinkuva, jonka kautta tapahtuneita ihmeitä kirjataan muistiin. Valamo sai omansa vasta 1800-luvun lopussa, kun reumaa sairastanut Natalia Andrejeva parani pappismunkki Alipin maalaaman ikonin kautta. Vastaus alussa esitettyyn kysymykseen, onko *Jumalanäidin valamolainen ikoni* ihmeiden vai vallan merkki, riippuu näkökulmasta. Ruumiillista parannusta etsivälle tai lapsettomuudesta kärsivälle ikoni on sekä toivoa herättävä että ihmeitä tekevä. Keisarivallan viimeisinä vuosina *Jumalanäidin valamolainen ikoni* oli yksi luostarin arvovallan kasvattaja ja liittyi sekä keisarivaltaan että kirkolliseen valtaan. Kiinnostavan ikonista tekee se, että kunnioitettu pyhäinkuva kytkeytyy sekä venäläiseen että suomalaiseen kansalliseen identiteettiin ja sitä kautta myös valtaan ja vallankäyttöön.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Suomen ortodoksisen kirkollishallituksen arkisto (SOKHA),

Kuopio

Suomen ortodoksisen kirkkomuseon valokuva-arkisto

(OKM VA), Kuopio

Venäjän valtion historiallinen arkisto (VVHA), Pietari

Venäjän valtion historiallisen arkiston Jaroslavl'n alueen

Rybinskin haaraosasto (VVHAJR), Rybinsk

Valamon luostarin arkisto (VLA), Heinävesi

Verstaat 1857–1931.

Pappien ja munkkien ansioluettelot 1879–1918.

Kuolleitten luettelo 1899–1908.

Aktit 1793–1920.

Inventaarioluettelot 1864, 1931 ja 1942.

Kalustoluettelo 1942.

Valamon luostarin kirjasto (VLK), Heinävesi

BOLŠAKOVA, SVETLANA

2002 *Ikony i nastnnye rospisi Valaamskogo monastyrja XVIII – natšala XX vv.* Dissertatsija na soiskanie utšenoj stepeni kandidata iskusstvovedenija. Sankt-Peterburg: Rossijskaja Akademiya hudožestv Sankt-Peterburgskij Gosudarstvennyj Akademičeskij institut živopisi, skulptury i arhitektury im. I. E. Repina.

MERIKOSKI, ILONA

1945 *Valamon taiteilijamunkit*. Helsingin yliopiston taidehistorian laudatur-tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.

Sanoma- ja aikakauslehdet

ARSENI, ARKKIMANDRIITTA

2004 ”Pappismunkki Alipi: Laatokan Valamon tunnetuin ikonimaalari.” *Ikonimaalari* 2/2004, 62–67.

BELIK, ŽANNA

2005 ”Ikonien kultaustekniikka 1800-luvun lopulla.” Suom. Eero Balk. *Ikonimaalari* 2/2005, 40–45.

VALAMOLAINEN

1988 ”Äitikulta, Valamossako Te asutte?” Kertomus Valamolaisen Jumalanäidin ikonista vuodelta 1897”. *Valamolainen* 4/1988, 3–6.

Suullisia tiedonantoja antaneet

Colliander, Sergius, pastori, 25.6.2012. Heinävesi.

Kotkavaara, Kari, Fil. tri, kirkkotaiteen historian dosentti, Åbo

Akademin taidehistorian lehtori, 3.7.2012. Turku.

Sergei, arkkimandriitti, 15.11.2012. Valamon luostari, Heinävesi.

Sipola, Olga, taidehistorioitsija, 9.11.2012. Kotka.

91 Aktit 1915. Ea 78a: 33,2. VLA.

92 Fond 653, op. 2, d. 248, list. 14:5–6. VVHA.

93 Aktit 1915. Ea 78a: 33,27. VLA.

94 Aktit 1915. Ea 78a: 33,25–26. VLA.

95 Aktit 1915. Ea 78a: 33,6. VLA.

96 Aktit 1915. Ea 78a: 33,19. VLA.

97 Kalustoluettelo 1931. Go:7/1, 150. VLA. Tämän lisäksi ikonista tunnetaan vielä yksi ennen Venäjän vallankumousta maalattu toisinto, joka sijaitsi Pietari Vasilin saarella sijainneessa Valamon luostarin kaupunkitalon rukoushuoneessa. Onufrij 2003, 509.

Painetut lähteet

AFANASIJ (NETŠAEV), ARHIMANDRIT

2011 *Ot Valaama do Pariža*. Moskva: Duhovnoe nasledie mitropolita Antonija Surožskogo.

AKVILJANOVA, ELENA ET AL.

2007 *Russkaja živopis*. Moskva: Belyj gorod.

ALEKSEEVA, S

2010 *Tšudotvornye ikony Presvjatoj Bogoroditsy. Kratkoe opisanie, ikonografija, dni prazdnovanija, tropari i molitvy, molitvennaja tradicija*. Sankt-Peterburg: Vivliopolis.

ARSENI, ARKKIMANDRIITTA

1999 *Ortodoksinen sanasto*. Keuruu: Otava.

2003 ”Ikonimaalaustyöt Valamossa ja pietarilaiset vaikutteet”. *Valamo – Pietari: Hengellisiä, aineellisia ja kulttuuriyhteyksiä Laatokan Valamon ja Pietarin välillä 1716–1917*. Toim. arkkimandriitta Arseni. Valamon luostari, 93–112.

ARSENI, PIISPA

2005 *Ikonikirja*. Keuruu: Otava.

2008 *Ikoneja kansalle*. Venäläisiä painokuvaikoneja suomalaisista kokoelmista. Jyväskylä: Maahenki.

BAHTIAROV, A.

1893 *Valaamskaja obitel*. Sankt-Peterburg: Izdanie G.A. Kukoverov.

BELOVOLOV, G.

1999 *Skazanie o Valaamskoj ikone Božei Materi*. Sankt-Peterburg: Valaamskij monastyr.

BIEDERMAN, HANS

1996 *Suuri symbolikirja*. Suom. ja toim. Pentti Lempiäinen. Porvoo: WSOY.

GLYKAS, MICHAEL

1836 *Annales*. Recognovit Immanuel Bekkerus. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Editio emendatior et copiosior, consilio B. G. Niebuhrii C. F. Instituta, Auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae continue. Bonnae.

HANKA, HEIKKI

2011 ”Grafiikkakokoelma”. *Valamon luostarin aarteet*. Toim. arkkimandriitta Sergei. Helsinki: Valamon luostari. 319–343.

HIRVONEN, SARI

2003 ”Valamon luostarin Pietarin edustustot ja niiden veljestöt”. *Valamo – Pietari: Hengellisiä, aineellisia ja kulttuuriyhteyksiä Laatokan Valamon ja Pietarin*

välillä 1716–1917. Toim. arkkimandriitta Arseni. Valamon luostari, 19–26.

HUSSO, KATARIINA

2011 *Ikkunoita ikonien ja kirkkoesineiden historiaan: Suomen autonomisen ortodoksisen kirkon esineellinen kulttuuriperintö 1920–1980-luvuilla*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 119. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

JÄÄSKINEN, AUNE

1971 *The Icon of the Virgin of Konevitsa: A Study of the ”Dove Icon” and its Iconographical Background*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

2001 ”Jumalanäidin ihmeitä tekeviä ikoneja Suomen ortodoksisesta Karjalasta.” *Juuret Bysantissa*. Toim. Aune Jääskinen, Teuvo Laitinen ja Irma Stenström. Helsinki: Suomen Bysanttikomitea ry, 11–19.

KANANEN, HELI

2007 ”Ortodoksisen kirkon kohtalon kysymyksiä: Pohdintaa kirkon asemasta 1940-luvun Suomessa”. *SKHS:n vuosikirja 97/2007*. Toim. Mikko Ketola & Tuija Laine. Helsinki: Suomen kirkkohistorian seura, 99–125.

KILPELÄINEN, HANNU

2000 *Valamo – karjalainen luostari? Luostarin ja yhteiskunnan interaktio maailmansotien välisenä aikana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KIRKINEN, HEIKKI

2004 ”Osnovanie Valaamskogo monastyrja: kogda, kak i kem?”. *Valaamskij monastyr: Duhovnye traditsii, istorija, kultura. Materialy Vtoroj meždunarodnoj nautšnoj konferentsii 29 sentjabrja – 1 oktjabrja 2003 goda*. Sankt-Peterburg: Spaso-Preobraženskij Valaamskij monastyr, 28–53.

KOZATŠENKO, V. I.

2010 *Kniga o Presvjatoj Bogoroditse. Zemnaja žizn Božiej Materi. Letopis javlenij i tšudes. Opisanie tšudotvornyh ikon*. Moskva:Kovtšeg.

KUTKOVOJ, V. S.

2008 *Kraski mudrosti*. Moskva: Palomnik.

LAZUKOV, K. A.

1990 *Viktor Mihajlovič Vasnetsov*. Leningrad: Hudožnik RSFSR.

MATHEW, GERVASE

1963 *Byzantine Aesthetics*. New York – London: John Murray.

NEMIROVITŠ-DANTŠENKO, VASILIJ IVANOVITŠ

1904 *Naši monastyrj. Otšerki i rozkazy*. Sankt-Peterburg:

- Izdanie P. P. Sojkina.
- ONUFRIJ, IERODIAKON & ŠEVTŠNKO, E. V.
2003 ”Valaamskaja ikona Božei Materi”. *Pravoslavnaia entsiklopedija*. Tom. VI. Moskva: Tserkovno-nautšnyj tsentr Pravoslavnaia Enciklopedija, 508–10.
- OTTŠET
1885 *Ottšet Imperatorskoj Akademii Hudožestv 1881–1882*. Sankt-Peterburg.
- PAAVALI, ARKKIPIISPA
1982 *Rukous ikonin edessä*. Porvoo: WSOY.
- PARPPEI, KATI
2011 ”The Oldest One in Russia”: *The Formation of the Historiographical Image of Valaam Monastery*. Leiden: E. J. Brill.
- PEKKINEN, SANNA
2003 ”Laivat täynnä tavaroita: Pietarin ja Valamon taoudellinen yhteys 1840–1880”. *Valamo – Pietari: Hengellisiä, aineellisia ja kulttuuriyhteyksiä Laatokan Valamon ja Pietarin välillä 1716–1917*. Toim. arkki-mandriitta Arseni. Valamon luostari, 73–90.
- PLAAT, JAANUS
2011 *Orthodox Churches, Convents and Chapels in Estonia*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- POSELJANIN, E.
(s.a.) *Bogomater: Polnoe illjustrirovanoe opisanie eja zemnoj žizni i posvjaštšennyh eja imeni tšudotvornyh ikon*. Pod redaktsiej E. Poseljanina. Sankt-Peterburg: Knigoizdatel-stvo P. P. Sojkina.
- POSEŠENIE
1889 ”Posešenie monastyrja Gosudarem Imperatorom Aleksandrom I-m”. *Valaamskij monastyr i ego podvižniki*. Sankt-Peterburg: Tipografija N. A. Lebedeva, 275–86.
- REPO, TAPANI
1980 ”Valamo – hengellinen äitini”. *Muistoja Valamosta*. Pieksämäki: Valamon ystävät ry, 23–44.
- RIIKONEN, JUHA
2007 *Kirkko politiikan syleilyssä: Suomen ortodoksisen arkipiispakunnan ja Moskovan patriarkaatin välinen kanoninen erimielisyys 1945–1957*. Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja N:o 18. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- SAPUNOV, B. V.
1987 ”Joitakin uudistuksen jälkeisen aikakauden ikoni-aiheita tulkintoineen”. *Ikonin riisa: Suojaa, kaunistaa ja korostaa*. Toim. Kristina Thomenius. Suomen ortodoksinen kirkkomuseo, Kuopio: Kuopion Painotuote, 28–47.
- SIROTA, IOANN B.
1992 *Die Ikonographie der Gottesmutter in der Russischen Orthodoxen Kirche: Versuch einer Systematisierung*. Würzburg: Verlag ”Der Christliche Osten”.
- ŠMELEV, IVAN
1897 *Na skalah Valaama*. Moskva.
- TAFT, ROBERT
2006 *Through Their Own Eyes: Liturgy as the Byzantines Saw It*. Berkeley, CA: Inter Orthodox Press.
- VALAAMSKAJA
2005 ”Valaamskaja ikona Božei Materi”. *Valaamskij monastyr i ego podvižniki*. Pod redaktsiej Aleksandr Bertaš et al. Sankt-Peterburg: Spaso-Preobraženskij Valaamskij Monastyr, 313–318.
- VALAMON KRONIKKA
1991 *Valamon kronikka*. Jyväskylä: Valamon luostari.